

FAȚETA DOSTOIEVSKIANĂ A LUI GORKI

Gheorghe Barbă

Universitatea din București

Aportul la cunoașterea de sine a omului și a umanității prin surprinzătoarele descoperiri ontologice dostoievskiene n-a putut fi ocolit sau subestimat de nimeni. Maxim Gorki, perceput, de regulă, într-o postură ideatic ireconciliabilă față de autorul faimoaselor romane, scria în 1905: „Tolstoi și Dostoievski – două dintre cele mai mari genii, ce prin forța talentului lor au zguduit întreaga lume, au atras asupra Rusiei atenția uluită a întregii Europe, ei amândoi alăturându-se, ca egali, marilor rânduri de oameni, ale căror nume sunt: Shakespeare, Dante, Cervantes, Rousseau, Goethe”. Dar, totodată, adaugă Gorki, „ei au adus un prost serviciu întunecatei și nefericitei lor țări”, întrucât au cultivat insistent prin scrierile lor „învățătura atitudinii pasive față de viață”, făcând „apologia pasivității” (*Însemnări despre filistinism*). Aceeași interpretare dihotomică a fenomenului Dostoievski întâlnim și în alte luări de poziție gorkiene. În 1913, el critică incisiv punerea în scenă la Moscova a „puternicului și cumplitului roman *Demonii*”: „După *Frații Karamazov* Teatrul de Artă a înscenat *Demonii* – operă mult mai sadică și maladivă”, ce prezintă și „caricatura neinteligentă a lui Turgheniev”. Dar în același loc afirmă în mod apăsător că „indiscutabil și fără îndoială Dostoievski e geniu, însă geniul nostru rău” (*Despre „karamazovism”*). Reiterată printr-o formulare mai sugestivă, aceeași definire bipolară este prezentată de Gorki la primul congres al scriitorilor sovietici în 1934: „Genialitatea lui Dostoievski este indiscutabilă. Prin forța expresivității, talentul său s-ar egala, poate, doar cu cel al lui Shakespeare. Dar ca personalitate, ca «judecător al lumii și al oamenilor» putem ușor să ni-l închipuim în rolul inchiuzitorului medieval”.

Admirându-i la superlativ miraculosul har artistic, M. Gorki îi imputa „mari exagerări care n-ar fi fost iertate nimănui altcuiva”, având în vedere, evident, în primul rând *Demonii*. În timp ce în țara de baștină romanul era pus la index, autorul lui *Klim Samghin* își exprima satisfacția față de extraordinara rezonanță în Occident a lui Dostoievski, „fiind încredințat că el are o influență distructivă asupra echilibrului sufletesc al burghezului european”.

M. Gorki infirmă, deci, propria-i teză, potrivit căreia Dostoievski, ca și Tolstoi, face „apologia pasivității”. Chiar din notațiile gorkiene citate transpar pregnant polivalența și complexitatea lui Dostoievski, spiritul nonconformist și contestatar al mesajului ce se degajă din întreaga sa operă. „Noi toți suntem nihilști”, spune însuși Dostoievski. În acest înțeles mai larg interpretează și Nicolai Berdeaev, atunci când afirmă că „slavofilii și Herzen, Dostoievski și

LITERATURĂ

Bunin, Lev Tolstoi și revoluționarii anilor '70 sunt la fel de narodnici, deși în mod diferit". De aceea alăturarea numelor lui Dostoievski și Gorki nu trebuie percepută exclusiv în sens contrastiv. Prin cunoscuta metodă reduționist-sociologizantă s-a implantat timp de un secol în memoria publică, printre multe altele, și clișeul Gorki-Dostoievski ca doi poli, ca două ipostaze total opuse în spațiul mănios al literaturii ruse. Ambii autori s-au lansat și s-au impus chiar de la început – în felul lor inimitabil, desigur – dând expresie dramei celor fără de ocrotire, a obidiților și umiliților, iar literatura lor, pătrunsă de pledoaria întru apărarea demnității omului ultragiatic, încununează o generoasă tradiție prin care clasicii ruși și-au cucerit un loc privilegiat în panteonul cultural al lumii. Gorki, azi pe nedrept ocolit și subestimat de exegeți (abordare maniheistă în sens invers de data aceasta), n-a scris numai despre *Inima lui Danko*, *Pasărea furtunii*, *Cântecul despre șoim* sau despre excesiv lăudatul altădată roman *Mama* (autorul însuși a fost destul de modest cu privire la calitățile artistice ale acestei scrieri). El a dat modele neperisabile mai în toate genurile și speciile artei literare. A creat pe *Foma Gordeev*, *Fata și moartea*, o strălucită nuvelistică inovatoare ce i-a adus o mare faimă nu numai în arealul rusesc, o dramaturgie originală cu profunde semnificații etico-filosofice, care s-a înscris ca un moment distinct în repertoriul teatrului universal. Și în prezent teatrul românesc manifestă un constant interes pentru piesele sale. Ce eveniment excepțional a constituit, de pildă, recentul spectacol *Azilul de noapte*, pus în scenă la Teatrul Național „I.L. Caragiale” din București, fiind editat cu prilejul premierei (stagiunea 1997/98) un excelent jurnal de spectacol, bogat ilustrat (50 pag.), în care cunoscute personalități ale culturii române evocă momentele marcante din viața și creația celebrului scriitor rus. Lui îi aparține, de asemenea, nuvela *Spovedanie* (contabilizată în epoca sovietică la capitolul „erori”), atât de apropiată filosofiei dostoievskiene și tolstoiene prin acel duh primordial al învățăturii creștine, scriere cu deosebire remarcată la noi de Marin Preda.

Nimeni în Rusia și nici aiurea n-a condamnat cu atâta virulență pe Lenin, pe bolșevici și ceea ce se petrecea în imensa țară ca urmare a evenimentelor din 1917-1918, așa cum a făcut-o Gorki la acea vreme. Pe lângă numeroase povestiri, schițe, reportaje, el a publicat în paginile ziarului „Novaja žizn” (suprimat în iulie 1918 din ordinul lui Lenin) zeci și zeci de articole și însemnări reunite atunci (1918) în două cărți. Prima (*Revoluția și cultura. Articole pe anul 1917*) a apărut la Berlin (în limba rusă). Cea de-a doua carte (*Gânduri inoportune. Însemnări despre revoluție și cultură*) a fost editată la Petrograd de societatea „Cultura și libertatea”. Aceste gânduri și însemnări – aparținând celui ce fusese denumit „marele scriitor proletar”, „vestitor al revoluției”, „fondator al literaturii sovietice” – au fost interzise și strașnic dosite timp de peste șapte decenii pe teritoriul unde a triumfat revoluția din octombrie. Ele au putut vedea lumina tiparului la Moscova (sub titlul *Gânduri inoportune*) abia în 1991 (anul destrămării imperiului sovietic), dar și atunci cu omisiuni în textul acestor scrieri.

Regretatul Iuri Kojevnikov (1922-1992), poet, traducător și cercetător prolific al literaturii române, specialist consacrat al românisticii literare în spațiul

rusec, fiul unui cunoscut scriitor rus, ne-a relatat cu ani în urmă cum a făcut cunoștință „pe text” cu „senzaționalele dezvăluiri” ale lui Gorki dintr-o sursă românească. Studiind într-o mare bibliotecă moscovită, a dat întâmplător de o carte în limba română a celebrului autor ce i-a atras atenția prin titlul său: Maxim Gorki – *Un an de la revoluția rusească*. Filele cărții erau netăiate. Era deci primul lector al exemplarului respectiv. Citind-o pe nerăsuflăte, povestea el, l-au trecut fiorii. A închis sfios volumul, s-a uitat cu precauție în sală, a predat cartea custodelui și a plecat, renunțând în ziua aceea la cercetarea materialului pentru care venise. Cartea cu pricina, apărută la noi în Editura „Reforma socială” în 1919, se găsește în fondurile Bibliotecii Academiei Române (cota II 53613). Ea a fost tradusă din germană după numărul din octombrie 1916 al publicației „Suddeutsche Monatshefte”.

Reproducem spre edificare câteva titluri din cele 33 de articole cuprinse în volumul tradus: *Socialiști și bolșevici, Bolșevicii se mișcă, În ajunul răsturnării bolșeviste, Noii stăpâni, Experiențele lui Lenin, Sălbăticirea presei, Autocrația cea nouă, Pogromuri și jafuri, Degenerarea socialismului, Întoarcerea la evul mediu, Neîncrederea reciprocă, Linșare, Foamete. Într-un oraș bolnav, Negot pe sub mână* ș.a. Conținutul acestor scrieri „inoportune” este într-o consonanță intertextuală deplină cu viziunea dostoievskiană. Lui Gorki, ce-și cucerise recunoașterea universală și un colosal prestigiu internațional, i s-ar potrive în cazul de față cele afirmate critic de el însuși la adresa lui Dostoievski, așa cum am relatat mai sus, că cele înfățișate mai ales în romanul *Demonii* „n-ar fi fost iertate nimănui altcuiva...”. Dar iată că argumentele și comentariile celui ce a cutreierat spații întinse ale Rusiei pe jos și al martorului atât de avizat al răsturnărilor de după primul război mondial se interferează în mod surprinzător cu intuițiile și iluminările anticipative ale lui Dostoievski, celui ce a văzut abisul în fața plutonului de execuție, a trecut prin temuta temniță a fortăreței Petropavlovskaja (cunoscută un timp, în 1905, și de Gorki) și a supraviețuit, purificându-se în gheena din Casa morților de la Omsk.

Merită să i se consacre un studiu aparte lui Maxim Gorki în toată integralitatea sa, cu „lumini” și „umbre”, prezentând și fațeta mai puțin cunoscută de publicul larg din ceea ce a scris el și din nu mai puțin interesanta sa spirală existențială. Aici însă este locul să semnalăm doar în treacăt momentele de convergență cu Dostoievski, limitându-ne, se înțelege, doar la aria subiectului pe care ne-am permis să-l abordăm. În „gânduri inoportune” demonstrația polemică gorkiană, expusă sub forma publicistică, se înscrie pe coordonata gândirii dostoievskiene. Ea se desfășoară în spiritul unui criticism necruțător și la aceeași incandescență pasională pe care o întâlnim la Dostoievski. Mai mult, discursul lui Gorki din ciclul articolelor menționate recurge cu vervă incisivă atât la idei și raționamente cât și la imagistica și simbolistica predecesorului său.

Printre multe altele, întâlnim la Gorki aserțiuni de următoarea factură: „Partizanii lui Lenin, care se consideră Napoleonii socialismului (...), desăvârșesc

LITERATURĂ

nimicirea Rusiei; poporul rus însă trebuie să plătească cu valuri de sânge” (În *Crimă și pedeapsă* Rodion Raskolnikov își justifică oribila crimă făcând trimitere la Napoleon). Lenin este acuzat de „atitudine arogantă față de viața maselor populare”, pentru că „și-a atribuit dreptul de a pune la cale (...) un monstruos experiment, condamnat chiar de la început eșecului”, demonstrând o totală „lipsă de moralitate”. Gorki afirmă că Vladimir Lenin mănuieste tipul de guvern socialist în Rusia după formula lui Neceaev: „Cu toată viteza spre mlaștină”. El citează zicerea lui Piotr Verhovenski, sinistrul personaj din *Demonii*, creat de Dostoievski, avându-l ca prototip pe fanaticul nihilist rus Neceaev (1847-1882). Autorul „gândurilor inoportune”, folosind ca procedeu identificarea prototipului istoric cu protagonistul literar, utilizează în rechizitoriul său publicistic construcțiile formulărilor de idei articulate în paginile romanului dostoievskian. Lenin și Troțki, scrie Gorki, precum și toți cei care îi urmează pe drumul prăbușirii Rusiei în mlaștină, „sunt ca și Neceaev încredințați că mult mai repede poate fi atras rusul, proclamând în fața lui dreptul la dezonoare”. „Și iată că ei – comentează scriitorul – dezonorează cu sânge rece revoluția, dezonorează clasa muncitoare, silindu-i pe muncitori să pună la cale măceluri și pogromuri sângeroase și să arunce în închisori pe cei mai nevinovați oameni...”. Toate acestea – afirmă autorul – se înfăptuiesc în numele „proletariatului” și a „revoluției sociale”, iar în realitate nu este decât „triumful sălbăticiiei, întronarea asiaticismului ce ne sugrumă”, este „răzmeriță rusească (aluzie la cuvintele lui Pușkin – G.B.) fără socialiști în cuget, fără implicarea psihologiei socialiste”, că „a avut loc doar schimbarea forței de opresiune”, că „revoluția noastră a deschis un spațiu nelimitat barbariei și tuturor instinctelor bestiale”. Ascuțișul cruntei înfierări este îndreptat împotriva „conducătorilor”, a „d-lor comisari ai poporului”, împotriva „guvernului experimentatorilor și fanteziștilor”, care au inoculat în conștiința „străzii” dreptul ei la „linșaj” și că „prin asasinate, violență și prin alte asemenea procedee nu se poate dobândi triumful dreptății sociale”, că „acești conducători (...) transpun în viață ideile mizere ale lui Proudhon și nu ale lui Marx, răspândesc pugaciovismul și nu socialismul, propagă egalitate generală în sărăcie morală și materială”, percepând „Rusia doar ca material pentru experiment”. „Mă îngrozesc, scrie Gorki, și îmi este atât de rușine pentru Rusia, țara lui Lev Tolstoi, care a creat cea mai umană literatură a lumii”.

Nu puține presiuni se exercitau în acele împrejurări asupra scriitorului, la care el replica, cu demnitate și curaj, apărându-și „dreptul de-a vorbi despre crudul adevăr”, afirmând că „prin amenințări nu mi se poate impune tăcerea”, și „până când pot, eu mereu voi spune proletarului rus: «Pe tine te duc la pieire, de tine se folosesc ca de material pentru un experiment inuman, în ochii conducătorilor tăi tu încă nu ești om»”. Gorki este încredințat că „revoluția este o cauză mare, o cauză cinstită, necesară renașterii noastre, și nu absurdele pogromuri ce distrug bogățiile națiunii”, că ceea ce se petrece în Rusia „nu poartă în sine indiciile renașterii spirituale a omului, nu-i face pe oameni mai cinstiți, mai sinceri”. Scriitorul, respingând categoric acțiunea declanșată de bolșevici, era

acuzat, bineînțeles, de trădare a poporului, învinuit de părăsirea strălucitei tradiții a literaturii clasice ruse în apărarea celor mulți. „Tolstoi, Turghenievii, Grigorovicii (...) – afirma Gorki – cunoșteau poporul și, în felul lor, l-au iubit, chiar înfrumusețând și exagerând întrucâtva calitățile lui (...) Eu am dreptul de-a spune adevărul neplăcut și amar despre popor și, sunt convins, că va fi mai bine pentru popor dacă acest adevăr despre el îl voi spune eu primul, și nu acei dușmani ai lui care acum tac și adună ură și răzbunare pentru ca la momentul potrivit să scuibe această răutate în obrazul poporului, cum l-au scuipat după 905 și 6 (...) Nu, s-o spunem simplu și pe a dreaptă: demagogia bolșevică, încingând instinctele egoiste ale mujicului, înăbușă germenii conștiinței lui sociale”.

Gorki cunoștea nu puțini dintre bolșevici, scriind în aceeași publicație, unde cu severitate îi condamnă, că ei „sunt oameni ca și noi toți”, că „cei mai buni dintre ei sunt oameni minunați..., a căror cinste personală îmi este cunoscută tot așa cum îmi este cunoscută sinceritatea lor că doresc binele poporului”, însă „pe ei îi împresoară o sufocantă atmosferă de ură din partea dușmanilor și, ce e mai rău, și mai păgubitor pentru ei, este prietenia fățarnică, ticăloasă a acelor care se strecoară către putere precum vulpile, dar se folosesc de ea ca lupii”. Scriitorul respinge și condamnă cu toată tăria „cel mai barbar experiment asupra corpului viu al Rusiei”.

Ziarul „Petrogradskaia Pravda”, care consemna orice cuvânt binevoitor spus la adresa bolșevicilor în interiorul țării sau în străinătate, n-a omis prilejul de-a reproduce și cele câteva afirmații gorkiene favorabile lor, însoțindu-le cu următoarea interogație: „Va fi oare de acord să recunoască acum Gorki că multe din «gândurile», exprimate de el anterior, au fost, într-adevăr «inoportune»?” Gorki a dat fără ezitare următorul răspuns: „Nu, nu voi fi de acord. Tot ce am spus despre brutalitatea sălbatică, despre cruzimea bolșevicilor, ajungând până la sadism, despre incultura lor, despre necunoașterea de către ei a psihologiei poporului rus, despre faptul că ei efectuează un odios experiment asupra poporului și nimicesc clasa muncitoare – toate acestea și multe altele, spuse de mine despre «bolșevism», rămân pe deplin valabile”, întrucât „destinele clasei muncitoare din Rusia nu-s indiferente pentru mine”.

*

* *

Gorki a fost, așadar, printre primele personalități ale epocii, dacă nu chiar prima, care a confirmat fără echivoc adevărul sumbrei predicții ale lui Dostoievski. Tot atunci, întâiul gânditor marxist rus, G.V. Plehanov (1856-1918), trăindu-și ultimele luni de viață în momentul declanșării evenimentelor din octombrie 1917, a caracterizat operațiunea dirijată de Lenin drept „demență”. Pare întrucâtva bizar că M. Gorki (provenit de „jos”, din păturile nevoiașe, sprijinitor și participant de prestigiu al mișcării revoluționare, aflat timp de peste un deceniu în

LITERATURĂ

raporturi, cu tot caracterul lor sinuos, destul de apropiate cu Lenin) a condamnat cu o vehemență irefutabilă manifestarea violentă a samavolniciei bolșevice, în vreme ce, de pildă, poetul simbolist de renume A.A. Blok (1880-1921), descins din stirpea elitei intelectuale nobiliare și al cărui conac a fost incendiat (laolaltă cu biblioteca scriitorului) de mulțimea răsculată, și-a exprimat în memorabile stihuri atașamentul față de cauza revoluției (poemul *Cei doisprezece*). Piotr Verhovenski, personajul din *Demonii*, își îndemna adepții „să recurgă la incendieri, ca un mijloc prin excelență în spiritul poporului”. Această imagine din textul romanului constituie o transfigurare a unui fapt intens trăit de autor. În a doua jumătate a lunii mai 1862, pe fundalul unor acerbe tensiuni sociale, la Petersburg s-a produs un șir de incendii. Ele au coincis cu apariția proclamației clandestine „Tânăra Rusie”, ce chema la distrugerea din temelii a orânduirii de stat, la nimicirea necruțătoare a clasei cârmuitoare („a partidului imperial”) și a familiei țariste. Oficialitățile, presa progubernamentală aruncau vina pentru cele ce se petreceau în capitală pe studențimea revoluționară. În aceste condiții, Dostoievski, exasperat și profund neliniștit, îi face o vizită inopinată lui Cernâșevski, implorându-l să dispună oprirea incendiilor, întrucât el, chipurile, îi „cunoaște” pe făptași și are „influență asupra lor”. Văzându-l atât de disperat și într-o stare de extremă tulburare, Cernâșevski n-a considerat potrivit momentul să înceapă a-i spune că nu are cum să aibă vreo legătură cu întâmplările respective, dar pentru a-l liniști, i-a răspuns: „Bine, Feodor Mihailovici, voi îndeplini dorința dumneavoastră”. ”El – povestește Cernâșevski – m-a apucat de mână și-a început s-o strângă cu toată puterea ce-o avea, pronunțând cu vocea sufocată de emoție și bucurie cuvinte exaltate de recunoștință pentru faptul că, din respect față de persoana sa, salvez Petersburgul de soarta de-a pieri mistuit în flăcări la care a fost condamnat acest oraș”.

Autorul răsunătorului roman-utopie *Ce-i de făcut?* a scris aceste rânduri de amintiri (*Întâlnirile mele cu F.M. Dostoievski*) în 1888, cu un an înainte de-a muri, la o distanță de un sfert de veac, timp petrecut aproape în întregime în temniță și în asprul surghiun siberian. Prin mărturiile sale el a ținut să aducă câteva precizări ce completează tabloul unei frământate epoci, în care ambii scriitori și gânditori ruși, de pe poziții diferite, chiar radical opuse, s-au aflat în epicentrul dramaticelor evenimente de atunci.

*

* *

Opera lui Gorki, precum și biografia sa (ca, de regulă, a oricărei personalități de anvergură), este departe de a fi univocă. Ce contrast în plan ideatic (și nu numai) este, de pildă, între romanul *Mama* (1906), care a primit încă în manuscris o măgulitoare prețuire din partea lui Lenin, și nuvela *Spovedanie* (1908), supusă, la o distanță în timp de numai doi ani, unei severe critici din

partea aceluiași Lenin pentru esența și patosul ei religios. După înfrângerea revoluției din 1905-1906 viziunea ontologică a scriitorului evoluează spre îngemănarea ideii socialiste cu creștinismul, către găsirea/ ”zidirea” „dumnezeului frumuseții și al rațiunii, al dreptății și iubirii” (în consonanță cu concepția escatologică dostoievskiană: „Frumusețea va salva omenirea”). În *Spovedanie* întâlnim asemenea cucernice cugetări: „Nemuritorul popor, în duhul lui cred, forța lui o împărtășesc; el este părintele tuturor dumnezeilor care au fost și care vor mai fi!” „Hristos, primul Dumnezeu cu adevărat al norodului, s-a născut din duhul poporului precum pasărea fenix din cenușă...” „Va veni timpul – toată voința poporului se va strânge într-un singur punct: atunci din el va țâșni inevitabil o forță minunată, de neînvinc, și – Dumnezeu va învia!” Naratorul din nuvelă, purtând numele biblic de Matvei (Matei), ater ego al autorului, apare în ipostaza căutătorului de adevăr, atât de caracteristic literaturii ruse de la faimosul protopop Avvakum (ars pe rug la 1682 pentru credința sa) până la Feodor Dostoievski și Lev Tolstoi.

Răsturnările sociale începute în perioada anilor 1917-1918 constituie momentul manifestării de o răscolitoare vigoare și memorabilă strălucire, mai ales în sfera publicistică, a spiritului larg umanist al scriitorului Maxim Gorki (Avem în vedere în primul rând ciclul „gânduri inoportune”, la care ne-am referit mai amplu în cele de mai sus). Una din caracteristicile proprii creației sale, ca autor de factură moralistă, este prezența abundentă a maximelor, meditațiilor și cugetărilor aforistice (nepuse în circulație de peste 70 de ani, deci necunoscute publicului). Extrase ca învățăminte din evenimentele ce-au marcat cursul istoric al lumii, ele – în cea mai mare parte – dau expresie unor adevăruri de valoare universală. Este firesc și corect să fie cunoscută și această latură din complexa operă gorkiană.

Prezentăm în original și în traducerea noastră cugetările scriitorului expuse într-o relativă ordonare tematică: ele toate sunt apropiate ca orientare, fiind pătrunse de aceeași generoasă concepție umanistă clasică, distinctă și opusă radical filosofiei și eticii „de clasă” bolșevice.

ADEVĂR

- Говорить правду – это искусство труднейшее всех искусств.
- A spune adevărul este cea mai grea artă dintre toate artele.
- Действительность всегда правдивее и талантливее всех, даже и гениальных писателей.
- Realitatea este întotdeauna mai adevărată și mai talentată decât cea a tuturor scriitorilor, chiar și a celor geniali.
- Мы добились свободы затем, чтобы иметь возможность говорить и писать правду.
- Noi am obținut libertatea cuvântului tocmai pentru a avea posibilitatea de a vorbi și de a scrie adevărul.

LITERATURĂ

- Нужны вожди, которые не боятся говорить правду в глаза.
- Sunt necesari conducătorii ce nu se tem să spună adevărul în față.
- Правда самое драгоценное достояние, самый яркий огонь нашего сознания.
- Adevărul este cel mai prețios avut, este flacăra cea mai vie a conștiinței noastre.

BOLȘEVISM

- Большевизм – национальное несчастье, ибо он грозит уничтожить слабые зародыши русской культуры в хаосе возбуждённых им грубых инстинктов.
- Bolșevismul este o nenorocire națională, întrucât el amenință să distrugă începuturile firave ale culturii ruse în haosul instinctelor sălbatice pe care le-a stârnit.

CULTURĂ ȘI ARTĂ

- Где слишком много политики, там нет места культуре.
- Unde e prea multă politică, acolo nu este loc pentru cultură.
- Да, снова культура. Я не знаю ничего иного, что может спасти нашу страну от гибели.
- Da, din nou cultura. Nu cunosc nimic altceva care ar putea salva țara noastră de la pieire.
- Задача культуры – развитие и укрепление в человеке социальной совести, социальной морали, разработка и организация всех способностей, всех талантов личности.
- Menirea culturii este dezvoltarea și întărirea în om a conștiinței sociale, a conștiinței morale, mobilizarea și organizarea tuturor capacităților, a tuturor talentelor personalității.
- Если революция не способна тот час же развить в стране напряжённое культурное строительство, – тогда, с моей точки зрения, революция бесплодна, не имеет смысла, а мы народ: неспособный к жизни.
- Dacă revoluția nu este capabilă să treacă imediat la o intensivă construcție culturală, – atunci, din punctul meu de vedere, revoluția este sterilă, nu are sens, iar noi poporul – incapabil pentru viață.
- Как наука является разумом мира, так искусство – сердце его. Политика (...) разъединяет людей, искусство, открывая в человеке общечеловеческое, соединяет нас. Ничто не выправляет душу человека так легко и быстро, как влияние искусства и науки.
- Așa cum știința reprezintă rațiunea lumii, tot așa arta constituie inima ei.

Politica (...) dezbină oamenii, arta, dezvăluind în om general-umanul, ne unește. Nimic nu modelează atât de ușor și repede sufletul omului, precum o face influența artei și științei.

- Книга – главнейший продукт культуры.
- Cartea este cel mai important produs al culturii.
- Мне кажется, что возглас «Отечество в опасности!» не так страшен, как возглас «Граждане! Культура в опасности!».
- Mi se pare că strigătul „Patria e în pericol!” nu este atât de îngrozitor, precum strigătul: „Cetățeni! Cultura e în pericol!”
- Мы создали героев, великомучеников ради свободы, красивейших людей земли, и всё прекрасное, что есть в нас, воспитано этим стремлением. Наиболее успешно и могуче будит в нашей душе её добрые начала сила искусства.
- Noi am creat eroi, mari mucenici pe altarul libertății, care sunt cei mai frumoși oameni ai pământului, și tot ce-i frumos în noi este educat de această aspirație spre libertate. Cele mai bune impulsuri din sufletul nostru sunt trezite mai spornic și mai puternic de forța artei.
- У нас, на Руси, о культуре следует говорить бесконечно – и ещё столько же.
- La noi, în Rusia, trebuie să se vorbească despre cultură neconținut – și încă pe atât.
- Хорошая книга – лучшее орудие просвещения.
- O carte bună este cel mai valoros instrument al instrucțiunii.

DĂRUIRE DE SINE

- Ведь не все так сильны, что могут отдать всё, не получая взамен ничего.
- Nu toți sunt atât de puternici, încât să dea totul, neprimind în schimb nimic.

DEMOCRAȚIE. LIBERTATEA CUVÂNTULUI. CRITICA. CENZURA. PRIETENI ȘI DUȘMANI

- Демократия не является святыней неприкосновенной, – право критики, право порицания должно быть распространяемо и на неё, это – вне спора.
- Democrația nu este o sacralitate intangibilă, – dreptul de-a critica, dreptul de-a blama trebuie să se extindă și asupra ei, aceasta este indiscutabil.
- Дайте свободу слову, как можно больше свободы, ибо когда враги говорят много – они, в конце концов, говорят глупости, а это очень полезно.
- Dați libertate cuvântului, cât mai multă libertate, întrucât atunci când

LITERATURĂ

dușmanii vorbesc mult – ei, în cele din urmă, spun prostii, iar acest lucru e foarte util.

- Гонимая идея, хотя бы и реакционная, приобретает некий оттенок благородства, возбуждает сочувствие.

- Ideea supusă prigoanei, chiar dacă e reacționară, capătă un anumit luciul de noblețe, stârnește compasiune.

- Запрещённое слово приобретает особую убедительность.

- Cuvântul interzis capătă o deosebită putere de convingere.

- Пусть каждый предоставит врагу своему право быть хуже его, и тогда наши словесные битвы приобретут больше силы, убедительности, даже красоты.

- Dacă fiecare va da posibilitatea adversarului să fie mai rău decât el, atunci și bătăliile noastre verbale vor căpăta mai multă forță, credibilitate, chiar strălucire.

- Сказать печальную и обидную правду о друзьях раньше, чем скажет её враг, значит обессилить нападение врага.

- A spune adevărul trist și neplăcut despre prieteni mai devreme decât îl va spune dușmanul, înseamnă a contracara atacul dușmanului.

- Честный враг лучше подлого друга.

- Dușmanul cinstit e mai bun decât prietenul ticălos.

- В высшей степени полезно иметь перед собою умного и стойкого врага, – хороший враг воспитывает своего противника, делая его умней и сильней.

- Este folositor în cel mai înalt grad să ai în față un dușman inteligent și dârz, – un dușman bun își educă adversarul, făcându-l mai inteligent și mai puternic.

IDEALISM SOCIAL

- Лучшие наши чувства, величайшие наши идеи направлены именно к уничтожению в мире социальной вражды. Эти лучшие чувства и мысли я бы назвал «социальным идеализмом» – именно его сила позволит нам преодолевать мерзости жизни и неустанно, упрямо стремиться к справедливости, красоте жизни, к свободе.

- Sentimentele noastre cele mai bune, cele mai mărețe idei ale noastre sunt anume îndreptate spre abolirea vrăjbei în lume. Aceste cele mai bune gânduri și sentimente le-aș numi „idealism social” – forța lui anume ne va permite să înlăturăm mizeriile vieții și să tindem neîncetat, cu tenacitate spre dreptate, frumusețea vieții, spre libertate.

ОМ

- Нужно научиться хоть немножко любить человека, такого, каков он есть, и нужно страстно любить человека, каким он будет.

ROMANOSLAVICA 39

- Trebuie să învățăm a iubi măcar un pic omul așa cum este el, și să iubim cu toată pasiunea pe omul care va fi.

- Страна, где безнаказанно возможны массовые погромы и убийства и где человек – ничего не стоит, где нет уважение к человеку, там редко рождаются и недолго живут люди, способные уважать самих себя.

- Țara în care sunt posibile pogromuri și asasinate în masă nepedepsite și unde omul nu înseamnă nimic, acolo rar se nasc și nu trăiesc mult oamenii capabili a se respecta pe sine.

- Человек – самое прекрасное и ценное создание природы, самое лучшее, что есть во вселенной.

- Omul este cea mai minunată și cea mai prețioasă creație a naturii, este tot ce are mai bun universul.

POLITICA. PUTEREA. VIOLENȚA. RĂZBOI

- Зверство в драке неизбежно.

- În încăierare atrocitatea este inevitabilă.

- Идеи не побеждают приёмами физического насилия.

- Ideile nu triumfă prin mijloacele violenței fizice.

- Можно ли увлекаться грязными бульварными романами, когда вокруг нас во всём мире грозно совершается трагедия.

- Se poate oare să te entuziasmezi de romane bulevardiere murdare, când în jurul nostru în toată lumea se desfășoară tragedii îngrozitoare.

- На войне необходимо как можно больше убивать людей – такова циническая логика войны.

- În război e necesar să ucizi cât mai mulți oameni – aceasta este logica cinică a războiului.

- Не всё же только политика, надобно сохранить немножко совести и других человеческих чувств.

- Totuși nu totul este numai politică, mai trebuie păstrată puțină decență și alte simțăminte omenești.

- Недавний раб (...) становится самым разнузданным деспотом, как только приобретает возможность быть владыкой ближнего своего.

- Fostul sclav (...) devine cel mai deșănțat despot din clipa ce capătă posibilitate de-a fi stăpânul aproapelui său.

- Нет яда более подлого, чем власть над людьми.

- Nu există venin mai ticălos decât puterea asupra oamenilor.

- Новый строй политической жизни требует от нас и нового строя души.

- Noua structură a vieții politice cere de la noi și o nouă structură sufletească.

LITERATURĂ

- Политика – почва, на которой быстро и обильно разрастается чертополох ядовитой вражды, злых подозрений, бесстыдной лжи, клеветы, болезненных честолюбий, неуважение к личности, – перечислите всё дурное, что есть в человеке, – всё это особенно ярко и богато разрастается именно на почве политической борьбы.

- Politica este solul în care răsar repede și abundant ciulinii vrajbei veninoase, ai suspiciunilor răutăcioase, ai minciunii nerușinate, calomniei, orgoliilor bolnăvicioase, ai desconsiderării personalității, – enumerați tot răul ce există în om, – toate acestea cresc deosebit de viguros și bogat în special pe terenul luptei politice.

- Посылая на убой свои таланты, страна истощает сердце своё, народ отрывает от плоти своей лучшие куски.

- Trimițând la sacrificare talentele ei, țara își secătuieste inima sa, poporul își rupe din corpul său părțile cele mai bune.

- Убить – проще и легче, чем убедить.

- A ucide este mai simplu și mai ușor decât a convinge.

PROSTIE

- Глупые и жалкие люди, несчастные люди.

- Oamenii proști și păcătoși sunt oameni nefericiți.

- Идиотизм – болезнь, которую нельзя излечить внушением.

- Idiotismul este o boală ce nu poate fi vindecată cu sfaturi.

REVOLUȚIE

- Революция сделана для того, чтоб человеку лучше жилось и чтоб сам он стал лучше.

- Revoluția este făcută pentru ca omul să trăiască mai bine și ca el însuși să devină mai bun.

RUSIA. SOCIETATEA RUSĂ. POPORUL RUS

- Внутренне мы ещё не изжили наследие рабства, еще не уверены в том, что свободны, не умеем достойно пользоваться дарами свободы, и от этого, – главным образом, от неуверенности – мы так противно грубы, болезненно жестоки, так смешно и глупо боимся и пугаем друга.

- În sinea noastră noi n-am scăpat încă de sechelele robiei, încă nu credem că suntem liberi, nu știm să ne bucurăm cu demnitate de darurile libertății, și din această cauză, – în special datorită acestei neîncrederi în noi înșine – suntem atât de respingător de grosolani, de o cruzime morbidă, atât de ridicol și de stupid ne amenințăm reciproc și ne temem unii de alții.

- К добру и злу русские постыдно равнодушны.

- Atât față de bine cât și față de rău rușii sunt mizerabil de indiferenți.

- Как ни силен и жаден внешний враг, страшнее для русского народа враг внутренний – он сам своим отношением к себе, к человеку, ценить и уважать которого его не учили, к родине – которую он не чувствовал, к разуму и знанию, силы которых он не знал и не ценил, считая их барской выдумкой, вредной мужику.

- Oricât ar fi de puternic și lacom dușmanul din afară, mai groaznic pentru poporul rus este dușmanul din interior – el însuși prin atitudinea lui față de sine, față de om, pe care nu l-au învățat să-l prețuiască și să-l respecte, față de patrie – pe care el n-o simțea, față de rațiune și știință, ale căror forțe el nu le cunoștea și nu le prețuia, considerându-le drept o scornire boierească dăunătoare mușicului.

- Конечно, «кто ничего не делает – не ошибается», но у нас ужасно много людей что не делают – ошибаются.

- Desigur, „cine nu face nimic – nu greșește”, la noi însă există înfiorător de mulți oameni, care, orice ar face – greșesc.

- Мы, Русь, – анархисты по натуре, мы жестокое зверьё, в наших жилах всё ещё течёт темная и злая рыба кровь – ядовитое наследие татарского и крепостного ига (...). Самый грешный и грязный народ на земле, бестолковый в добре и зле, опоенный водкой, изуродованный цинизмом насилия, безобразно жестокий и, в то же время, непонятно добродушный – в конце всего – это талантливый народ.

- Noi, Rusia, – suntem anarhiști din fire, noi suntem animale feroce, în venele noastre încă mai curge sânge de pește întunecat și rău, – moștenire veninoasă a jugului tătarăsc și a iobăgiei (...). Poporul cel mai păcătos și murdar de pe pământ, imun la bine și la rău, îmbătat cu votcă, desfigurată de cinismul opresiunii, revoltător de crud și, în același timp, enigmatic de blajin – în cele din urmă acesta este un popor talentat.

- Надо (...) помнить, что всё отвратительное, как и всё прекрасное, творится нами, надо зажечь в себе ещё неизвестное нам сознание личной ответственности за судьбу страны.

- Trebuie să ținem minte că tot ce-i dizgrațios și tot ce-i frumos de noi este creat; trebuie să aprindem în noi conștiința, pe care n-o cunoaștem, a răspunderii individuale pentru destinele țării.

- Нигде не занимаются так много и упорно вопросами и спорами, заботами о личном «самосовершенствовании», как занимаются этим, очевидно бесплодным, делом у нас.

- Nicăieri în lume nu se manifestă atâta grijă, nu se dezbate atât de mult și de intens problema „autoperfecționării” individuale, așa cum ne ocupăm noi de această chestiune, evident sterilă.

- Садическое наслаждение, с которым мы грызём глотки друг другу, находясь на краю гибели, – подленькое наслаждение, хотя оно утешает нас в бесконечных горестях наших.

LITERATURĂ

- Satisfacția sadică cu care ne sfășiem unii pe alții, aflându-ne la marginea pieirii, este o satisfacție ticăloasă, chiar dacă ea ne consolează în nesfârșitele noastre năpăstuiuri.

- Следует помнить, что вообще народ не может быть лучше того, каков он есть, ибо о том, чтобы он был лучше – заботились мало.

- Trebuie să reținem că, în genere, poporul nu poate fi mai bun decât așa cum este, căci despre faptul ca el să fie mai bun – ne-am îngrijit prea puțin.

- Тяжело жить на святой Руси!

- Greu e de trăit în sfânta Rusie!

UMANISM

- Будьте человечнее в эти дни всеобщего озверения!

- Fiți mai omenoși în aceste zile de sălbăticire generală!

- В борьбе за классовое не следует отметить общечеловеческое стремление к лучшему.

- În lupta pentru caracterul de clasă nu trebuie să respingem aspirația general-umană spre mai bine.

- Вражда между людьми не есть явление нормальное.

- Vrajba dintre oameni nu este un fenomen normal.

- У революционера вечного нет чувства личной обиды на людей, он всегда умеет встать выше личного и побороть в себе мелкое, злое желание мести людям за пытки и муки, населенные ему.

- Revoluționarului autentic îi este străin sentimentul de obidă personală împotriva oamenilor, el știe întotdeauna să se ridice deasupra factorului personal și să învingă în sinea lui ceea ce e meschin, reaua dorință de-a se răzbuna pe oameni pentru torturile și chinurile pricinuite lui.

*

* *

Am extras până la 60 de cugetări și maxime gorkiene concepute în văltoarea evenimentelor din octombrie 1917 și a războiului civil care a urmat. De reținut că panseurile din perioada respectivă nu contravin deloc spiritului paremiilor larg cunoscute ale scriitorului. Cu toate acestea nici una din cugetările expuse mai sus, chiar și cele cu caracter mai „neutru”, n-a fost consemnată, citată sau inclusă în vreo culegere paremiologică, întrucât provenea din textul „gândurilor inoportune” ale lui Gorki, dosite multe decenii la fondul secret.

La aproape jumătate de veac de la apariția romanului-antiutopie și sumbră prevestire *Demonii*, Maxim Gorki, prin ale sale „gânduri inoportune”, relua cu excepțională vigoare, mesajul de avertizare lansat de Dostoievski. Gorki, care în toată opera sa punea cu preponderență accentul pe aspirația spre bine, frumos, pe

crediința în libertate, care în tot ce făcea și crea se conducea după dictonul ce-i aparține („Niciodată să nu te apropii de om cu gândul că în el zace mai mult răul decât binele”), el, unul din mesagerii de marcă ai celor mulți în spațiul vast al literelor, a dat un diagnostic necruțător stării Rusiei de acum peste 80 de ani:

„Poporul rus, – în virtutea condițiilor dezvoltării sale istorice, – (...) este oprimat până la abrutizare de cruda realitate, amețit de băutură, răbdător până la repulsie (...), vlăguit, cufundat în întuneric, popor organic înclinat spre anarhism, astăzi este chemat să fie diriguitorul spiritual al lumii, Mesia Europei (...) «Conducătorii poporului» nu-și ascund intenția lor de-a aprinde din jilavele vreascuri rusești rugul, focul căruia să lumineze Occidentul, acel Occident, unde luminile creației sociale își revarsă strălucirea mai viu și mai rațional decât la noi în Rusia. Rugul a fost aprins, el arde prost, miroase a Rusie, murdară, turmentată și crudă. Și, iată, această nefericită Rusie este târâtă și împinsă spre Golgota, pentru a o răstigni de dragul salvării lumii. (Interesant este că Dostoievski atrăgea în 1880 atenția asupra tipului rusesc al veșnicului și neliniștitului căutător de adevăr, dreptate și fericire pentru lumea întreagă, afirmând că „pribeagul rus are nevoie tocmai de fericire universală ca să-și afle liniștea”). Oare nu este acesta «mesianism» la o sută de cai putere? Iar lumea occidentală e severă și neîncrezătoare, ea este total lipsită de sentimentalism. În această lume chestiunea aprecierii omului se pune foarte simplu: vă place, știți să munciți? Dacă da – atunci sunteți omul necesar lumii, sunteți anume acel om cu puterea căruia se creează tot ce-i valoros și frumos. Nu vă place, nu știți să munciți? Atunci cu toate celelalte calități pe care le aveți, oricât ar fi ele de minunate, sunteți om de prisos în atelierul lumii. Asta-i tot”.

În focul unei polemici acerbe, în împrejurări neobișnuite și de o gravitate deosebită, scriitorul, desigur, exagerează, îngroașă culorile, tocmai pentru a releva mai pregnant esența faptelor, pune în față în mod accentuat aspectul pernicios pentru a preîntâmpina funesta eroare. Iar rândurile privind lumea occidentală sunt scrise parcă în zilele noastre. Discursul publicistic gorkian poartă amprenta expresivității beletristicii sale în care autorul recurge, ca și Dostoievski, la contraste și polarizări șocante, precum: popor „vlăguit” dar „talentat”, „revoltător de crud și totodată enigmatic de blajin”; „începuturile firave ale culturii ruse”, în timp ce „Tolstoi și Dostoievski, cele mai mari genii, ce prin forța talentului lor au zguduit întreaga lume, au atras asupra Rusiei atenția uluită a întregii Europe” ș.a.

Analiza severă, vizionarismul lucid se îmbinau totuși, într-un fel propriu acestui scriitor, cu timbrul tonic, ce se întrevide și în scrierile de care ne-am ocupat. El nu-și pierde speranța în limpezirea lucrurilor, nădăjduia cu ardoare în bine, afirmând tot atunci: „Eu cred în rațiunea poporului rus, în conștiința lui, în sinceritatea aspirațiilor sale spre libertate, excluzând orice violență asupra omului. Cred că «totul va trece, doar adevărul va rămâne»”.